

навчання в семирічках м. Золотоноші, куди рішенням райвідділу народної освіти була прикріплена й Чапаєвка [14].

На 1 січня 1925 р. у Чапаєвській початковій школі навчалось 188 учнів, зокрема, у 1-й гр. – 68 (2 комплекти), 2-й – 53, 3-й – 40, 4-й – 27. Поза школою в її мікрорайоні залишалося 44 дитини віком 8–11 років (по Золотоніському району – 2408). Утім, уже на 1927/1928 навчальний рік було досягнуто 100% охоплення початковою освітою сільських дітей [15, 6, 11].

Сільська громада не бажала миритися з таким становищем, коли діти мали здобувати семирічну освіту в м. Золотоноші, адже це викликало значні незручності (місто знаходилося на відстані майже 20 км) і додаткові матеріальні витрати батьків. Тому сільвиконком, батьківський актив та колектив школи зніціювали відкриття 5 групи (класу) коштом громади. Незважаючи на відсутність погодження цього кроку райвідділом та окривідділом народної освіти, Чапаєвська школа все-таки відчинила двері перед вчорашніми 4-класниками. Така наполегливість чапаєвської громади згодом знайшла розуміння в районному та окружному центрах (це узгоджувалося й із політичною лінією партійного керівництва на розширення мережі шкіл I–II концентрів), тому в наступному 1925/26 навчальному році була відкрита часткова фінансова лінія з райвиконкомом для утримання 5-ї й 6-ї груп. Проте левову частку затрат взяла на себе місцева батьківська громада. Наступного ж 1926/1927 навчального року Чапаєвська школа повністю перейшла на фінансування з держбюджету і відновила свій статус семирічки. Перший випуск школи після періоду тимчасової її ліквідації відбувся у 1927 р., другий – 1928, третій – 1929 [14].

У зв'язку з тим, що у навколишніх селах були відсутні школи-семирічки, Чапаєвська школа уже в 1920-х рр. опинилася у відповідальній ролі регіонального освітнього центру. В ній навчалися діти з сіл Богуславець, Деньги, Залізьки, Кропивна, Липівське, Мельники, Панське, Хрести, хуторів Сорочин, Хвилів, Чобітьки тощо. [13].

Управління школою здійснювалося на демократичних засадах і поряд з цим у дечому моделювало тогочасну радянську систему керівництва. Найвищим керівним органом школи вважалася шкільна рада. Її склад формувався на паритетних засадах: 1/3 – учителі, 1/3 – учні і 1/3 – представники батьківської громади та активу села. Функціонував у Чапаєвській семирічці й дитячий „виконком” (по сучасному – учком), у навчальних групах працювали групові комітети (групкоми) на чолі з старостами [11, 34]. До речі, посада завідувача школи певний час була виборною (на засіданні ради школи) із наступним призначенням обраної особи райвідділом освіти [13].

У зв'язку з грошовою реформою 1922–1924 рр. і стабілізацією радянської валюти було здійснено перехід на грошову форму оплати праці вчителів. Зокрема, в 1925 р. середня щомісячна зарплатня учителя становила 15 крб 16 коп. [11, 146]. На кінець 1920-х років номінальна винагорода вчительській праці дещо зросла, вона в середньому сягнула 46 крб. на місяць. Показово, що заробіток сільського вчителя був щонайменше на 15 % нижчим від винагороди їхніх міських колег, при начисленні зарплати не

враховувався педагогічний стаж (хоча це й передбачалося постановою РНК УСРР від 5. 08. 1925 р.) [5, 785].

Таким чином, як засвідчує поданий у цій розвідці фактичний матеріал, розвиток освіти на селі характеризувався суперечливими процесами і значними труднощами. Школа потерпала від слабкої навчально-матеріальної бази та нестачі кваліфікованих педагогічних кадрів. Навчально-виховний процес був утягнутий у вир експериментів, частина з яких не пройшла випробування часом і педагогічною практикою. У той час було закладено необхідні підвалини для розбудови сільської освіти радянського зразка.

Подальші перспективи розробки означеної в цій статті проблеми автор вбачає у розширенні фактографічної бази на основі залучення джерел, що стосуються історії сільських закладів освіти інших регіонів України.

1. Алексюк А. *Освітньо-педагогічні проблеми українців та етнічних меншин України (з історії 20-х – 30-х рр. XX ст. і сучасності)* // *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. – 2002. – №3.
2. Іванюк Г. *Соціально-педагогічні передумови розвитку сільської школи в Україні (перша пол. XX ст.)* // *Рідна школа*. – 2008. – №9.
3. Любар О.О., Стельмахович М.Т. *Історія української школи і педагогіки*. – К., 2006.
4. Мельничук О.С. *Історія педагогіки України: навч. посіб.* – Кіровоград, 1998.
5. Сірополко С. *Історія освіти в Україні*. – К., 2001.
6. Ступарик Б.М. *Національна школа: витоки, становлення*. – К., 1998.
7. Волошенко І.І., Бульба К.О. *Освіта Монастирищини: становлення і розвиток*. – Монастирище, 2007.
8. *Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО)*. – Ф. Р-288. – Оп. 1. – Спр. 13.
9. *Список поселень Черкаської округи*. – Черкаси, 1926.
10. *Молодь Черкащини*. – 1969. – 18 вересня.
11. ДАЧО. – Ф. Р-1714. – Оп. 1. – Спр. 1.
12. *Народное образование в СССР: сб. докум. 1917–1973 гг.* – М., 1974.
13. *Спогади Гусака М. П., 1901 р. н.* // *Особистий архів автора*.
14. *Спогади Л.С. Хвиля, 1898 р. н.* // *Фонди народного музею „Память” Чапаєвської ЗОШ I–III ст. ім. Г. П. Берези*. – Інв. №301.
15. *Державний архів Полтавської області*. – Ф. Р-495. – Оп. 2. – Спр. 1.

О.О. Драч

ВИЩА ЖІНОЧА ОСВІТА У ВНУТРІШНІЙ ПОЛІТИЦІ УРЯДУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

Питання з історії жіночої освіти постійно перебувають в полі зору українських та зарубіжних дослідників. Не можна оминати ґрунтовної роботи американського дослідника Р. Стайса, що визнана класикою теми жіночого руху [1]. Доповнює цікавими джерелознавчими та історіографічними підходами галерею російських „емансипе” німецька дослідниця Б. Пієтров-Енкер [2]. Надзвичайною активністю у вивченні цієї теми вирізняються сучасні російські науковці, що підтверджує низка ґрунтовних

та цікавих праць, присвячених проблемі [3; 4; 5]. Серед них слід виокремити монографію В. Веременко, котра ґрунтовно аналізує політику влади з проблеми допуску жінок до університетів [6]. Окремі аспекти діяльності вищих жіночих закладів знайшли висвітлення і в роботах провідного російського дослідника з питань вищої школи імперського періоду О.Є. Іванова [7; 8; 9; 10; 11]. В Україні так само спостерігається зростання інтересу до питань історії жінок, їх освіти та виховання, що засвідчує низка публікацій у провідних часописах [12; 13; 14]. Першою спробою узагальнення досвіду роботи вищих жіночих курсів у Києві стала монографія К. Кобченко [15]. Науковці розширюють напрямки дослідницького пошуку, активно вивчають роль громадськості у культурно-просвітницькому русі, втім переважно на регіональному рівні. Отже, незважаючи на наявність літератури з проблеми, на даний час в Україні відсутні ґрунтовні дослідження з питань вищої жіночої освіти в Російській імперії, складовою якою була Наддніпрянина.

Метою статті є аналіз заходів внутрішньої політики уряду Російської імперії у другій половині XIX ст. щодо вищої жіночої освіти, де особливу увагу звернено на позицію Міністерства народної освіти (далі – МНО) та Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС). Об'єкт дослідження окреслюється питанням вищої освіти в Російській імперії в другій половині XIX ст.; предметом є жіноча освіта.

Традиційними центрами наукового і культурного життя Російської імперії залишалися університети, котрі в умовах лібералізації середини XIX ст. широко відкрили двері всім бажаючим. Проте прагнення жінок до вищої освіти зустріло сильну протидію всіх ретроградних елементів суспільства, зокрема чоловічого населення. Поряд з сімейними перешкодами виникли обмеження і з боку державної влади, котра не підтримала прогресивну позицію більшості університетських рад (окрім Московського та Дерптського) про згоду допуску вільнослухачок до навчання та іспитів на вчені ступені, і статутом 1863 р. заборонила жінкам доступ до навчання в університетах [16, 521; 1-13в].

Заборона спонукала найактивніших до пошуку можливостей навчання в закордонних університетах. Реальністю стає стрімке зростання чисельності росіянок у Цюрихському університеті, особливо після поширення пресою інформації про блискучий захист у ньому 14 грудня 1867 р. дисертації на ступінь доктора медицини росіяною Н. П. Суисловою. Пікове зростання відмічається влітку 1873 р., коли до університету записалося 103 слухачки з Росії, серед яких переважали представниці українських губерній – 41,7% [17, 3].

Захоплення успіхом Н.П. Суислової і поява дівчат, що її наслідували, збентежили представників вищої влади в імперії; для обговорення питання заходів проти зростаючої еміграції створено спеціальну комісію з представників різних відомств. Стурбованість її викликала поширеність жіночих прагнень до вищої освіти по всіх місцевостях Росії. Наголошуючи на важливості організації вищих жіночих навчальних закладів у державі, комісія підкреслювала, що зупинилася на заходах попереджувального характеру: на шпальтах преси оприлюднили урядове розпорядження про обов'язковість повернення закордонних студенток до

1 січня 1874 р., в іншому разі погрожували не допускати до занять, дозвіл на які залежить від влади [17, 4].

З метою обговорення засад організації проєктованих вищих жіночих закладів восени 1873 р. створили нову спеціальну комісію з представників МНО, МВС, III відділення в.й.і.в. канцелярії (таємна поліція) та IV відділення в.й.і.в. канцелярії (відомство закладів імператриці Марії) за головування І.Д. Делянова. Фактично робота комісії, що тривала до кінця 1875 р., засвідчила бажання влади до компромісу з сусільством у питанні наукових прагнень жіноцтва. В контексті обговорення подано проєкт організації в Санкт-Петербурзі вищого жіночого училища для дівочої молоді незалежно від сімейного стану з оплатою за навчання 60 крб на рік і за можливості звільнення від неї 10% успішних малозабезпечених учениць [17, 81-83].

Повернення Н. Суислової з докторським дипломом до Росії активізувало дії столичного жіноцтва щодо можливості отримання наукових знань на батьківщині. Як перший успіх можна оцінити завершення довготривалої кампанії клопотань дозволом МНО на відкриття публічних університетських лекцій для обох статей у листопаді 1869 р. у Санкт-Петербурзі [18, 51]. Досить швидко цей досвід поширився в університетах Казані, Києва та Одеси, де небайдужі до справи професори читали лекції для зацікавленого жіноцтва, котре в основному формувало слухачку аудиторію. У Москві з весни 1871 р. організацією публічних курсів для жінок опікувався професор В.І. Гер'є, ім'я якого в подальшому міцно закріпилося за ними [19, 1].

Можна констатувати, що відсутність у скарбниці коштів на проєктоване вище жіноче училище (71 200 крб на рік), на фоні вдалого досвіду функціонування ВЖК професора Гер'є та отримання клопотань від Казанського та Київського університетів про відкриття аналогічних, вплинули на позицію міністра народної освіти Д.А. Толстого, котрий звернувся до імператора з поданням про можливість задоволення прагнення жіноцтва до вищих знань педагогічними та професорськими курсами [20, 128-129]. Імператор затвердив подання 9 квітня 1876 р., яким надав право на організацію ВЖК міністру Толстому і цим публічно засвідчив відсутність у вищої влади упереджень щодо наукової освіти „слабкої статі”.

Водночас не всі представники вищої бюрократії зрозуміли цей крок, що принагідно засвідчує історія організації ВЖК у Києві. Напередодні офіційного їх відкриття справа ледве не зірвалася через несхвальну оцінку ініціативи місцевою владою. Переписка виявляє незадоволення Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора М.І. Черткова через відсутність будь-яких попередніх обговорень з ним справи [21, 15]. Додає роздратування й інформація Київського губернатора, котрий, подаючи коротку передісторію організації курсів, указав на факт групування у Києві в очікуванні їх відкриття до 400 „жінок нігілістичного напрямку”. Висновок керівника регіону невтішний “ форма, час та місце організації ВЖК обрані невдало, прогнозував, що вони можуть стати „новим та вельми небезпечним осередком політичної пропаганди”, так як склад слухачок належить до найменш консервативних елементів суспільства [21, 18]. Як вихід із ситуації генерал-губернатор запропонував установа

пильного спостереження за діяльністю курсів та за найменшої підозри негайного їх закриття [21, 19]. Міністр внутрішніх справ О.Є. Тимашов, довіряючи позиції Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора та прагнучи уникнути сутичок з доволі впливовим керівником освітнього відомства графом Д.А. Толстим, принагідно використав отриману інформацію для повідомлення імператора про стан справ у Києві, що забезпечило рішення монарха, запропоноване МВС “ пильно слідкувати за ходом справ на ВЖК і за найменших негараздів негайно закрити [22, 17].

Негативізм у ставленні до жіночих курсів у МВС ще більше посилюється на початку 1879 р. Відмовлено в затвердженні Товариства для заохочення вищої жіночої освіти в Москві, ініціаторами якого виступили дружини міського голови Третьякова, ректора університету Тихонравова, Стрекалова та професор Давидов і підтриманого Московським генерал-губернатором [22, 32]. Міністр у конфіденційному листі пояснював останньому мотиви відмови: ВЖК не зарекомендували себе, їх слухачки є середовищем, де антиурядова пропаганда швидко поширюється, у Москві курси не прижилися, а тому дозвіл товариства означав би штучну підтримку закладів, у яких уряд бачить небезпеку для громадського порядку.

Не пощастило і спробам киянок заснувати аналогічну організацію. У червні 1879 р. дружини професорів Університету Св. Володимира Н. Афанасьєва, М. Гарнич-Гарницька та Є. Гогоцька надіслали Київському, Подільському і Волинському генерал-губернатору клопотання про затвердження статуту Товариства для надання коштів ВЖК у Києві [23, 1]. Мотивуючи зростаючою потребою у вищій дамській освіті та значним успіхом курсів, указали на бажання усунути єдину перешкоду, що заважала розвитку справи – нестачу коштів шляхом створення окремого товариства, що буде опікуватися виключно допомогою закладу та курсисткам. Парадоксально, але керівник краю Чертков не заперечував проти його створення [22, 46]. Вирішувалася ж справа в Санкт-Петербурзі, де міністр внутрішніх справ, узгоджуючи позицію з Головним начальником III відділення в.й.і.в. Канцелярії щодо проекту товариства, підкреслював небезпеку цього заходу [22, 48]. Відповідь МВС чітко вказувала на побоювання зміцнення справи вищої жіночої освіти в Києві, оскільки „організація товариства вплине на збільшення числа дівчат на курсах, що за сучасного стану справ є досить небажаним, а тому визнавалося корисним відхилення клопотання” [23, 5].

На початку 1879 р. заручився підтримкою попечителя навчального округу та розпочав клопотання про організацію ВЖК в Одесі професор О. Трачевський [22, 36]. Прихильність попечителя до справи виявилася в дозволі підготовчих курсів для майбутніх слухачок з російської мови і літератури, латини та математики за програмою гімназій [24, 2]. МНО погоджувалося на їх відкриття на загальних засадах, чекаючи відзиву МВС [22, 34]. Начальник IV відділення в.й.і.в. Канцелярії підкреслював, що успішність Одеських курсів буде залежати від вдалого вибору керівництва та правильного і суворого нагляду за слухачками [24, 23]. Намагався пришвидшити відкриття і попечитель округу повідомленням про те, що Миська дума Одеси

прийняла рішення про виділення для проєктованих ВЖК 10 000 крб [24, 24]. Крапку у сподіваннях організатора, професора Трачевського, поклати телеграма з МНО від 30 серпня 1879 р.: „Швидкого розв’язання питання не слід очікувати” [24, 25].

У березні 1881 р. освітнє відомство отримало клопотання від 24 професорів Харківського університету щодо організації ВЖК і не заперечувало проти його задоволення, звертаючись до МВС за відгуком [22, 75]. Більше того, керуючий справами МНО статс-секретар Сабуров уважав вельми корисним організацію ВЖК у місті, де діють багато дівочих середніх закладів, що в підсумку зменшило б наплив слухачок до столиці [25, 17]. З відповіддю МВС зволікало, що фактично гальмувало справу відкриття ВЖК як у Харкові, так і Одесі.

Довготривала процедура отримання міністерського дозволу змусила професорів у вересні 1881 р. наново звернутися до попечителя з проханням посприяти просуванню справи, мотивуючи важливість її не тільки недостатністю жіночої освіти, а й масовим від’їздом з Харкова та навколишніх міст дівчат до столиці на навчання, проживання в якій без підтримки родини вкрай обтяжливе і небезпечне [25, 18]. Серед документів МНО достеменно не виявлено чим завершилося клопотання, складається враження, що про нього взагалі забули.

Утім на кінець 1882 р., новий керівник освітнього відомства І.Д. Делянов виявив занепокоєння з приводу інформації про функціонування в Харкові жіночих курсів на чолі з професором О.І. Кірпи́чником без дозволу МНО [25, 21]. Відповідь попечителя М.С. Максимовського вражає як на той час ліберальністю позиції. Він відверто пояснював міністру, що дозволу на курси не давав, заборонити ж приватні уроки професору не вважав власною компетенцією, для визначення істинності циркулюючих у місті чуток засобів не має [25, 24]. Зобов’язаний листом МНО до з’ясування інциденту, попечитель Харківського навчального округу виявив задіяними у справі окрім Кірпи́чником професорів Потебню, Шимкова та Андрєєва [25, 30]. Пролівають світло на обставини інциденту пояснення головного підозрюваного професора О.І. Кірпи́чкова, котрий визнав, що з вересня 1882 р. приватно давав уроки 12 дівчатам, число яких на кінець семестру зросло до 25 осіб [25, 34]. Викладання відбувалося в одному з вільних класів жіночої ремісничої школи на Дівочій вулиці в будинку Черняєва постійно по вівторках з 3 до 4 години по обіді, та в четвер чи п’ятницю з 6 до 7 вечора. Професор відмовлявся від будь-якої винагороди, а бажаючи оплатити лекції пропонував формувати з цих коштів основний капітал майбутніх ВЖК. До паралельного розслідування справи вдався і Харківський губернатор, який підтверджував, що протягом зими три професори університету читали лекції зі своєї спеціальності в ремісничій школі, і лише професор Потебня у власному помешканні [25, 42]. Серед слухачок виявилися: дружина директора Земельного банку Алчевська, дворянка Бистрицька, вдова генерал-майора Гаусмана, донька професора Грубе, учителька російсько-єврейської школи Іванова, викладачки жіночої гімназії Карпова, Кузнєцова, Распопова та Тимофєєва, дружина голови Департаменту судової палати Калмикова, начальниця

ремісничої школи Максимович, домашня вчителька Ольховська. Губернатор запевняв у суворій науковості занять та відсутності антиурядових настроїв, підтвердження чого слугувало майнове та суспільне становище більшості слухачок. Відповідальним за цей інцидент попечитель визначив професора Кірпічнікова і рекомендував йому припинити заняття, інші ж задіяні у справі професори, дізнавшись про несхвалення урядом приватних уроків як незаконних, негайно від них відмовилися.

Одночасно влітку 1882 р. знову питання жіночих курсів в Одесі: Товариство природознавців при Новоросійському університеті звернулося до попечителя Одеського навчального округу з проханням про дозвіл на їх відкриття [24, 69]. Новий попечитель відверто висловив свою здивованість як метою організації курсів, так і навчальним планом, де основними значилися математика та природничі дисципліни [24, 70-71]. Відгук його до МНО з приводу проєкту украї категоричний: потреба у ВЖК як окремій установі відсутня, а у курсах з природничих наук тим більше. МНО підтримало позицію попечителя.

Отже, у справі вищої жіночої освіти уряд Російської імперії лише під тиском обставин змушений реагувати на виклики життя. Дозволивши ВЖК задля досягнення компромісу з суспільством, не всі представники бюрократичного істеблшменту схавлювали ці кроки. Надмірність політизації життя в державі була настільки значною, що багато своєчасних і корисних суспільних ініціатив, як-то розширення мережі ВЖК та організація Товариств Допомоги їм, стримувалися короною адміністрацією. УМВС та III відділенні в.й.і.в. канцелярії вищу дівочу освіту сприймали як зайвий клопіт, відверто пояснюючи це стомленістю від повсякденного контролю за політичною ситуацією і настроями молоді. Ускладнювалася ситуація і надмірним суб'єктивізмом та консервативністю регіональної влади, котра не завжди схвалювала громадські ініціативи.

1. Стайс Р. Женское освободительное движение в России: Феминизм, нигилизм и большевизм, 1860-1930 / Пер. с англ. – М.: РОССПЭН, 2004.
2. Пиетров-Эннкер Б. „Новые люди” России: Развитие женского движения от истоков до Октябрьской революции / Пер. с нем. – М.: РГГУ, 2005.
3. Перова Н. Смолянки, мариинки, павлушки... бестужевки. Из истории женского образования в Санкт-Петербурге. – С.Пб.: ИД „Петрополис”, 2007.
4. Юкина И. Русский феминизм как вызов современности. – С.Пб.: Алетейя, 2007.
5. Пономарева В.В., Хорошилова Л.Б. Мир русской женщины: воспитание, образование, судьба. XVIII – начало XX века. – 2-е изд. – М.: ООО „ТИД – Русское слово – РС”, 2008.
6. Веремеенко В.А. Женщины в Русских университетах (вторая половина XIX – начало XX вв.) – С.Пб.: Изд-во Высшей Административной школы. – 2004.
7. Иванов А.Е. Высшая школа России в конце XIX – начале XX века. – М., 1991.
8. „Женский вопрос” в российских университетах в начале XX в. // О благородстве и преимуществе женского пола: из истории женского вопроса в России. Сборник научных трудов / Научн. ред.

- Р.Ш. Ганелин. – СПб, 1997.
9. Дискуссия о проблемах высшего педагогического образования в России на рубеже XIX-XX веков // Педагогика. – 1999. – № 6.
10. Российское студенческое зарубежье: численность, мотивы миграции, профессиональные ориентиры (к. XIX-н. XX вв.) // Alma mater. – 2003. – № 7.
11. Студенческая корпорация России конца XIX – начала XX века: опыт культурной и политической самоорганизации. – М.: Новый хронограф, 2004.
12. Чуткий А. Професура Університету Св. Володимира і вища жіноча освіта у Києві (друга половина XIX – початок XX ст.) // Историчний журнал. – 2005. – № 5.
13. Нижник В.В. Жіноче питання на прикладі вищої освіти у громадсько-політичному житті Російської імперії у другій половині XIX ст. // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2005. – № 5.
14. Петрова З.П. Создание Харьковским медицинским обществом женского медицинского института // Международный медицинский журнал. – 2006. – № 2.
15. Кобченко К.А. „Жіночий університет Святої Ольги”: історія Київських вищих жіночих курсів. – К.: „МП Леся”, 2007.
16. Замечания на проект общего Устава императорских российских университетов. – СПб.: Тип. Импер. Академии Наук, 1862. – Ч. 2.
17. Російський державний історичний архів (далі – РДА). – Ф. 733. – Оп. 147. – Спр. 199.
18. РДА. “ Ф. 759. “ Оп. 22. “ Спр. 2038.
19. РДА. “ Ф. 733. “ Оп. 191. “ Спр. 124.
20. РДА. “ Ф. 733. “ Оп. 191. “ Спр. 198.
21. Центральний державний історичний архів України м. Київ (далі - ЦДАУ м. Київ). – Ф. 442. – Оп. 828. – Спр. 146.
22. РДА. “ Ф. 1282. “ Оп. 2. “ Спр. 1869.
23. ЦДАУ м. Київ. – Ф. 442. – Оп. 532. – Спр. 140.
24. РДА. “ Ф. 733 “ Оп. 191. “ Спр. 318.
25. РДА. “ Ф. 733. “ Оп. 191. “ Спр. 369.

М.Д. Книга

ТИПЫ ЖЕНСКИХ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ШКОЛ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX вв.

Женское сельскохозяйственное профессиональное образование стало в конце XIX – начале XX вв. одним из факторов модернизации аграрного производства.

В последние годы данная проблема затронута в работах С.Л. Зяблоной, Н.Н. Кузьмина, А.И. Ермилина, С. Цимринга, Ю. Кузнецова, посвященных становлению профтехобразования; в трудах А.В. Третьякова, А.В. Ефременко, С.А. Есикова, В.Н. Плаксина, Г.И. Старченко по истории аграрного образования; статье Е.Р. Ольховского и диссертации Е.В. Грудничкой.

Насколько нам известно, в российской историографии история женского аграрного профессионального образования не была предметом специального комплексного исследования. Не уделялось должного внимания и одному из аспектов данной проблемы – типологии женских учебных заведений сельскохозяйственного профиля.

В статье предпринята попытка проанализировать типы женских аграрных профессиональных школ на рубеже XIX-XX вв. Объект исследования – женское образование,